

Liberaali uudesta liberalismista

Risto Harisalo

TARKOITUS

On tullut tavaksi syyttää liberalismia lähes kaikesta epätoivotusta kehityksestä maassamme. Julkisen hallinnon ammattilaiset syyttävät liberalismia kylmäsydämisyydestä köyhiä, heikkoja ja syrjäytyneitä kohtaan. Liberalismi on syyppä siihen, että julkisia palveluita kilpailutetaan ja että julkiset organisaatiot tavoittelevat tehokuutta ja taloudellisuutta toiminnassaan. Liberalismi tuo kilpailua kouluihin ja tuhoaa niiden kasvatus- ja sivistystehtävän.

Globalisaatio on liberalismien ahnas jälkeläinen ja juuri siksi Ranskan presidentti Chirac julisti vastustavansa Euroopan Unionin muuttamista vapaan kaupan alueeksi. Liberalismi suosii ahneutta, röyhkeyttä ja oman edun häikäilemättömyyttä. Sen tavoitteena on alistaa työntekijät työnantajien mielivallan alle ja heikentää kaikin tavoin ay-liikkeen toiminnallisia mahdollisuuksia. Liberalismi on mahdollistanut yritysjohtajien optiot ja laittanut työntekijät prosenttilinjalle.

Ei ole liioittelua sanoa, että väitteet liberalismien vahingollisuudesta hyväksytään kriitikittä julkisessa sanassa ja tieteellisessä keskustelussa. Ongelmat selitetään suoraviivaisesti syyttämällä niistä liberalismia. Väitteet liberalismien haitallisuudesta ja vaarallisuudesta ovat kuitenkin hämentäviä, koska liberaaleiksi tunnustautuvia ei löydy poliittisista päättäjistä, virkamiehistä, yritysjohtajista eikä ay-johtajista.

Miten on mahdollista, että liberalismi, jolla ei ole tukijoita eikä kannattajia, voi saada aikaan niin paljon pahaa maassamme? Miksi liberalismi parjattuna ja väheksyttynä ajatusrakennelmana on syyllinen niin moneen asiaan? Onko liberalismi todella niin paha ja torjuttava asia kuin yleisesti uskotaan? Juuri näihin kysymyksiin etsitään artikkelissa vastauksia.

LIBERALISMI - MITÄ SE ON?

Liberalismi voidaan yleisesti määritellä älylliseksi liikkeeksi, joka korvasi monopolit vapaalla yrittäjyydellä, itsevaltaisen hallinnon perustuslailisella ja demokraattisella hallinnolla ja vapautti ihmiset orjuuden eri muodoista. Liberalismin ymmärtämiseksi siitä esitettyä määritelmää on syytä tarkastella lähemmin aloittamalla tarkastelu yrittäjyyden ja monopolien välisestä jännitteestä.

Ihmisten voi olla tänään vaikea ymmärtää 1700-luvun elämää, jossa yksinkertaisimpienkin välttämättömyyshyödykkeiden tuotanto oli hallitsijoiden monopolina. Tupakka, saippua, paperi, kynät, ruoka ja juoma, vaatteet, napit, vyöt, hiilet, tiilet ja muut rakennusaineet olivat monopolien tuottamia. Kartanot tuottivat hyödykkeitä lähinnä omaan käyttöönsä eivätkä markkinoille. Liberalismin ansiosta 1700-luvun loppupuolella valtiolliset päättäjät alkoivat Englannissa ja Hollannissa suosia vapaata yrittäjyyttä ja luopua monopolien suosimisesta.

Myös Suomessa yrittäjyys oli kahlittua. Valtio säänteli 1700-luvulla kahvin, suklaan, solkien, nappien tuontia ja käyttöä ja verotti lasi-ikkunoita ja savupiippuja. Käsityöläiset kuten suutarit, räätälit, sepät jne. tarvitsivat kruunun luvan voidakseen harjoittaa ammattiaan. Esimerkiksi vuoden 1802 asetus ei sallinut heidän harjoittavan ammattiaan maaseudulla. Käsityö oli vielä vuonna 1859 suurelta osin luvanvaraista maaseudulla. Monopolit yhdistyneenä tuotannon ja kaupan vapauden tiukkaan rajoittamiseen selittivät ihmisten köyhyyden ennen markkinatalouden läpimurtoa.

Liberalismin suosima vapaa yrittäjyys alkoi hitaasti korvata valtion suojelemissa monopoleja, rajoittaa valtion oikeutta valvoa vientiä ja tuontia sekä säädellä kotimaista tuotantoa ja kulutusta.

Elinkeinovapauden laajeneminen 1800-luvun loppupuolella tuki tätä kehitystä. Vaikka taloudellisen vapauden ala ei laajentunutkaan niin paljon kuin olisi ollut toivottavaa, se tuotti kuitenkin maamme uusia keksintöjä, tuotteita, työpaikkoja ja uutta vaurautta. Se tarjosi yhä useammalle ihmiselle mahdollisuuden vapautua köyhyydestä ja torpparijärjestelmästä ja yltää taloudelliseen itsenäisyyteen ja riippumattomuuteen.

Tätä taustaa vasten on tänään outoa kuunnella kannanottoja, joissa suhtaudutaan epäuskoisesti ja kriittisesti yrittäjyyden mahdollisuuksiin. Se on outoa, koska näissä puheissa vapaa yrittäjyys nähdään alistavana, epäinhimillisenä, epämoraalisenä ja köyhyyttä tuottavana instituutiona, jolta valtion ja poliitikkojen on suojeltava ihmisiä. Historialliset tosiseikat ovat kääntyneet pääläelle, kun yleisen edun nimissä puolustetaan julkisia monopoleja, vastustetaan kansainvälistä vaihdantaa ja suositaan kotimaisen tuotannon ja kulutuksen sääntelyä.

Liberalismi ei hyväksynyt itsevaltaista hallitusvaltaa, vaan vaati sen tilalle edustuksellisen ja perustuslaillisen hallintojärjestelmän. Demokratia ja perustuslakiin sidottu hallintojärjestelmä ovat enemmän liberalismin kuin minkään muun vastaavan ajattelutavan tuotteita. Liberalismin mukaan kansalaisten piti päättää ketkä käyttävät heitä koskevaa päätösvaltaa. Perustuslaki suojeli puolestaan ihmisiä poliittisten päättäjien mielivaltaalta. Hallitusvallan rajoittaminen, jota halveksuvasti kutsutaan edelleenkin yvartijavaltioksi, vaikeutti myös poliittisten päättäjien mahdollisuutta toimia mielivaltaisesti.

Liberaalit ajattelijat ovat puolustaneet johdonmukaisesti hallitusvallan rajoittamista seuraavin perustein. Ensinnäkään he eivät usko väitteisiin, joiden mukaan julkista valtaa harjoitetaan vain ja ainoastaan vähäosaisten ja apua tarvitsevien eduksi. Toiseksi he pelkäävät tilanteita, joissa hyvin organisoidut ja resursoituneet ryhmät hankkivat itselleen valtiolta etuja muiden ihmisten kustannuksella. Kolmanneksi he ennakoivat yhteiskunnallisen vallan politiikassa, taloudessa ja kulttuurissa keskittyvän aikaa myöten harvojen käsiin, jos hallitusvallan käyttöä ei voida rajoittaa.

Koska liberalismi puolustaa rajoitettua hallitusvaltaa, on ymmärrettävää miksi sitä vastustetaan poliittisessa oikeistossa, keskustassa ja vasemmistossa, joissa on ehtymätöntä ja jatkuvasti uudistuvaa halua kasvattaa julkisen vallan tehtä-

viä, oikeuksia ja velvollisuuksia. Heitä innostaa ajatus valtion organisoimasta yhteiskuntaelämän hierarkiasta, jota monet pitävät vielä yhteiskunnallisen elämän korkeimpana saavutuksena. He kritisoivat liberalismia pitääkseen avoimena vaikutusmahdollisuutensa ja puolustaakseen saavutuksiaan.

Historiallisessa katsannossa liberalismi on yrittänyt ratkaista rajoittamattoman ja keskitetyn hallintovallan aiheuttamia ongelmia. Liberalismi on esimerkiksi halunnut vapauttaa ihmiset orjuuden eri muodoista. Euroopassa maaorjuus oli yleistä ja liberalismi oli sen ensimmäinen vastavoima. Suomessa torpparijärjestelmä edusti yhtä orjuuden muotoa, joka sitoi monet ihmiset harvojen tahtoon ja mieleen. Muistettakoon, että Ilmari Kiannon Ryysyrannan Jooseppi oli köyhä, koska viranomaiset eivät sallineet hänen harjoittaa sitä, mitä hän parhaiten osasi; viinanpolttota. Jos hän olisi saanut harjoittaa sitä, hän olisi tuottanut vaurautta itselleen, perheelleen ja kotikunnalleen. Koskelan perheen elämää Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla eivät vaikeuttaneet markkina-voimat, vaan politiikka, julkinen valta ja kollektiiviset ideologiat.

Liberaalit suhtautuvat edelleen kriittisesti elämän eri alueille ulottuvaan julkiseen sääntelyyn, jonka he katsovat rajoittavan ja kahlitsevan ihmisten valinnan mahdollisuuksia ja sitovan heidät poliittisten päättäjien näkemykseen asioiden toivottavasta tilasta. Monet ihmiset ovat tänään valinnoissaan lähes samalla tavoin riippuvaisia julkisesta vallasta kuin aikoinaan ihmiset torpparijärjestelmässä. Julkinen sääntely on muuttumassa oikeudenmukaisuuden edistämisestä yhä selvemmin huolellisesti harkittujen intressien edistämiseksi.

KAKSI LIBERALISMIA

Liberalismi, jota on edellä määritelty, kantaa nimeä klassinen liberalismi tai skottilainen valistus. Jälkimmäinen nimitys selittyy sillä, että skottilaiset ajattelijat kuten Adam Smith ja David Hume ovat vaikuttaneet merkittävästi liberalismiin syntyyn ja kehitykseen. Klassinen liberalismi puolustaa demokratiaa, perustuslaillista ja rajoitettua hallintovaltaa. Se pitää lainalaisuuden periaatetta, joka kohtelee kaikkia ihmisiä tasa-arvoisesti lain edessä, perustavaa laatua olevan yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden lähteenä. Se

suosii vapaata yrittäjyyttä, yksityistä omistusoikeutta ja vapaata hintajärjestelmää rationaalisen taloudellisen laskennan edellytyksinä.

Klassiselle liberalismille markkinatalous on luonteeltaan keksimistä ja uuden luomista suosiva instituutio. Se antaa ihmisille mahdollisuuden keksiä uusia asioita ja tarjota niitä muille ostettavaksi ja hyödynnettäväksi. On lähes mahdotonta ennakoita mitä ihmiset voivat oivaltaa ja keksiä. Tässä mielessä markkinatalous on hyvin radikaali instituutio, radikaalimpi kuin ehkä mikään muu tuntemamme instituutio tai ideologia.

On tärkeää ymmärtää, että poliittis-hallinnolliset järjestelyt vaikuttavat ratkaisevasti siihen, kuinka markkinat toimivat. Vaikka markkinoilla on taipumusta kehittyä itseohjautuvasti, spontaanisti, ne tarvitsevat perustakseen ja tuekseen myös valtiota ja lainsäädäntöä. Markkinoiden toimivuus on monien vaikeasti havaittavien ja käsitteellistettävien tekijöiden yhteisvaikutuksen tulos. Ellei näitä tekijöitä eikä niiden vaikutuksia tunneta, on helppoa päätyä väärin johtopäätöksiin markkinoiden yhteiskunnallisesta merkityksestä.

Klassinen liberalismi vastustaa poliittisen vallan keskittymistä. Syy tähän on sen omaksumassa ihmiskäsityksessä. Liberalismin klassisten ajattelijoiden mukaan ihmiset ovat väistämättä tiedoitaan rajallisia, henkisiltä ominaisuuksiltaan puutteellisia ja taidoitaan vajavaisia. Siksi liberaalit kysyvät: Kuinka paljon valtaa tällaisille ihmisille on annettava, jotta he saisivat päättää muiden ihmisten valinnoista, valinnan mahdollisuuksista ja kohtaloista? Liberaalien mielestä vastaus kysymykseen on seuraava: Koko yhteiskunnan kannalta on pienempi paha hajauttaa kuin keskittää poliittista valtaa.

On ymmärrettävää, että klassinen liberalismi ei kyennyt vakuuttamaan kaikkia ihmisiä, jotka uskoivat tietävänsä mihin suuntaan yhteiskuntaa oli kehitettävä ja millaiset keksinnöt olisivat ihmisille hyväksi. He halusivat suojella ihmisiä markkinatalouden spontaanisuudelta, ennustamattomuudelta ja hallitsemattomuudelta. He väittivät, että vain poliittisen ohjauksen avulla yhteiskunnallisia voimavaroja voidaan suunnata rationaalisesti ja kokonaisvaltaisesti. Nämä ajattelutavat synnyttivät mannermaisesta liberalismista, jota kutsutaan myös ranskalaiseksi valistukseksi, koska ranskalaiset ajattelijat ovat vaikuttaneet siihen erittäin voimakkaasti.

Toisin kuin klassinen liberalismi mannermainen

liberalismi luotti ihmisen järkeen, ominaisuuksiin ja taitoihin. Se uskoi valtion mahdollisuuksiin palvella yhteiskuntaa markkinataloutta paremmin. Valtio pystyi määrittämään kokonaisuuden kannalta välttämättömät asiat paremmin ja kokonaisvaltaisemmin kuin yksilöt tai yritykset. Sen kannattajat eivät uskoneet markkinoihin samassa määrin kuin klassiset liberaalit. He hyväksyivät käsityksen, jonka mukaan valtion oli korjattava ja tarvittaessa ohjattava markkinoiden toimintaa demokraattisesti hyväksytyyn suuntaan. Nämä ajatukset loivat perustan sosiaaliselle liberalismille ja ne ovat edelleen kantavana voimana modernissa hyvinvointivaltiollisessa ajattelussa.

Mannermainen liberalismi jäi kuitenkin varsin pian itseään radikaalimpien aatteiden jalkoihin. Sosialistiset ja kommunistiset aatteet menivät mannermaisesta liberalismista suosimissa ajatuksissa huomattavasti pidemmälle. Aikaa myöten mannermainen liberalismi alkoi kuihtua pois niin meillä kuin muuallakin. Samalla myös mallillista vasemmistoa edustavat unohtivat presidentti Mauno Koiviston aikanaan tunnetuksi tekemän Edward Bernsteinin varoituksen, jonka mukaan sosiaalidemokraattien pitäisi pitää pienempää ääntä liberalismia kritisoidessaan, koska he saattavat olla lähempänä liberalismia kuin ehkä itse arvaavatkaan.

Klassisesta ja mannermaisesta liberalismista puhuttaessa on muistettava, että ne eivät ole yhtenäisiä koulukuntia, vaan niiden välillä on huomattavia ja siksi myös kiinnostavia eroja teoreettisissa painotuksissa ja metodologisissa kysymyksissä. Eroistaan huolimatta koulukunnat jakavat tietyt peruskäsitykset kannattamastaan liberalismista, sen olettamuksista, analyysin perusyksiköistä sekä yhteiskunnallisiin olosuhteisiin keskeisesti vaikuttavista syy- ja seuraussuhteista.

LIBERALISMI KRITIIKIN KOHTEENA

Kun liberalismista kritiikot puhuvat uusliberalismista, mitä he sillä oikein tarkoittavat ja mihin he sillä viittaavat? Puhuvatko he ranskalaisesta vai skottilaisesta valistuksesta vai onko heillä mielessään jokin aivan muu liberalismista versio? He tuskin puhuvat liberalismista mannermaisesta versiosta, koska sen edustamat ajatukset ovat hyvin linjassa heidän näkemystensä kanssa. He voivat moittia mannermaista liberalismia vain sen mal-

tillisestä asenteesta poliittisia aloitteita kohtaan.

On hyvin epätodennäköistä, että kritikoilla olisi mielessään jokin kolmas liberalismien versio. Puhuessaan uusliberalismista heidän täytyy viitata sillä klassiseen liberalismiin. Termi uusliberalismi esiintyy myös uusimmassa liberalismia käsittelevässä kirjallisuudessa, jossa se rinnastetaan pääsääntöisesti klassiseen liberalismiin. Hiukan vanhemmassa kirjallisuudessa käytettiin termiä uusoikeisto samassa tarkoituksessa. Uusliberalismilla tarkoitetaan siis yleisesti ottaen klassista liberalismia - skottilaista valistusta - ja sen henkistä perintöä.

On tietenkin mahdollista, että uusliberalismilla ei viitata mihinkään tunnistettuun teoreettiseen suuntaukseen, vaan sitä käytetään ilmaisemaan pelkästään huolta ja jopa pelkoa liberaalien ajatusten yleistymisestä ja sen aiheuttamista ongelmista yleisesti hyväksytylle tavalle ajatella ja harjoittaa yhteiskuntapolitiikkaa. Tähän syyllistytään etenkin julkisessa sanassa.

Kun lähtökohdaksi otetaan klassinen liberalismi, kritiikkiin on mahdollista reagoida eri tavoin. Tapa, jota tässä käytetään, on, että kritiikkiin vastataan tuomalla esille mitä liberaalit ajattelijat ovat tarkoittaneet kritiikin kohteiksi joutuneista asioista. Toimimalla näin on mahdollista vähentää väärinkäsityksiä ja lisätä yhteistä ymmärrystä asioista, jotka ovat luonnostaan vaikeita ja monimutkaisia ei vain liberalismissa, vaan myös muissa yhteiskuntaa käsittelevissä teorioissa. Käsitteitä klassinen liberalismi, uusliberalismi ja liberalismi käytetään tästä eteenpäin toistensa synonyymeina.

KLASSINEN LIBERALISMI JA VALTIO

Klassista liberalismia - uusliberalismia - syytetään yleisesti vihamielisyydestä julkista valtaa kohtaan, josta sen väitetään haluavan päästä jopa tyystin eroon. Kriitikoiden mukaan julkinen valta on liberaaleille tarpeeton rajoite ja rasite, koska se hillitsee oman edun tavoittelua ja markkinoiden vapaata toimintaa. Julkisen vallan toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksia karsimalla liberaalit haluavat kriitikoiden mielestä alistaa kaikki inhimilliset tarpeet taloudellisen voiton tavoittelulle. Ovatko liberalismien kritikat tulkinnoissaan ja päätelmissään oikeassa?

Kritiikille ei löydy perusteita klassisen liberalismien kirjallisuudesta. Adam Smithiä ei ole luon-

nehdittu pelkästään teoreetikoksi, joka loi älylliset perusteet markkinatalouden toiminnalle ja osoitti sen yleistä hyvinvointia luovat mekanismit, vaan häntä on kuvattu myös lainsäädännön teoreetikoksi, koska hänen mukaansa markkinatalous tarvitsee perustakseen ja tuekseen lain viitekehysten voidakseen tuottaa hyvinvointia mahdollisimman tehokkaasti. Smithin jälkeen liberaalit ajattelijat ovat olleet johdonmukaisesti hänen kannallaan.

Jeremy Bentham (1748-1832), myös liberaaliksi luettu brittiläinen filosofi, ei suinkaan pohjinnut kuinka valtiosta voitaisiin päästä eroon, vaan hän esitti valtion tehtävien organisointia pääministerin ja kolmentoista muun ministeriön varaan. Hänen ideansa valtion ministeriöistä on yhä edelleen yllättävän moderni. Bentham oletti, että julkisen hallinnon on laajennettava jatkuvasti toimintaansa yhteiskunnan kehittyessä voidakseen estää ihmisiä turvautumasta vilppiin, pakkoon ja väkivaltaan, kun he toteuttavat tavoitteitaan uusilla elämänalueilla. Esimerkiksi modernin tietotekniikan kehitystä tarkasteltaessa on helppoa havaita Benthamin olleen oikeassa.

Valtio on liberaaleille lain lähde. Frederick Bastiat (1801-1850), ranskalainen liberaali klassisessa hengessä, kirjoitti kirjassaan *The Law*, että lain perimmäinen merkitys on siinä, että laki edustaa organisoitua oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa ja että vain sellainen laki, joka on kaikille sama, on ihmisille oikeudenmukaisuuden tae. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että laki, joka sallii monopolit ja kieltää kilpailun, organisoii epäoikeudenmukaisuutta ihmisten välisiin suhteisiin. Lait, jotka sääntelevät vientiä, tuontia, tuotantoa ja kulutusta, ovat samalla asialla, koska niiden perusta on joko positiivisessa tai negatiivisessa diskriminaatiossa. Ne siis sallivat joillekin ihmisille enemmän kuin toisille (positiivinen diskriminaatio) tai kieltävät joiltakin sen, minkä ne sallivat muille (negatiivinen diskriminaatio).

Liberalismi on pyrkinyt karsimaan valtiosta siihen eri syistä liitetyt epärealistiset toiveet, uskomukset ja käsitykset. Karl Marx tavoitteli samaa väittäessään, että valtio oli hallitsevan luokan eli porvariston apupoika, jolle ei ollut enää käyttöä kaikkein kehittyneimmässä yhteiskunnassa eli kommunismissa. Monille muille oikeistoa ja vasemmistoa edustaville valtio edustaa kuitenkin yhä edelleen ihmisten tietoisuudesta riippumattomaa merkittävää tiedollista ja moraalista voimaa, jonka he uskovat pystyvän ohjaamaan yhteis-

kunnan kehitystä kaikkia palvelemaan suuntaan.

Liberalismille valtio on organisaatio, jolla on oma historiansa, henkilökuntansa ja omat sisäiset käytäntönsä ja sääntönsä ja jota siksi voidaan tutkia kuin mitä tahansa muuta organisaatiota. Valtion toiminnoista vastaavat ihmiset, jotka ovat tiedoiltaan, taidoiltaan ja ominaisuuksiltaan kuten muutkin ihmiset. He tuntevat varmasti omat tehtävänsä yhtä hyvin kuin ekonomi ja yrittäjä omansa ja heillä on yhtäläiset taipumukset selviytyä työstään ja sen haasteista. Liberalismi on kuitenkin yhtä varovainen antamaan ekonomille ja yrittäjälle valtaa yli muiden ihmisten kuin valtion hallinnosta vastaaville poliitikoille ja virkamiehille.

Toisin kuin kriitikot väittävät valtio on liberaaleille koko yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämätön instituutio. Yhteiskunta, jossa ei ole valtiota, taantuu anarkiaan. Välinpitämättömyys ja piittaamattomuus kanssaihmisistä, röyhkeys ja vahvimman valta saavat väistämättä jalansijaa yhteiskunnassa, jossa ei ole valtiota vastaamassa turvallisuudesta, tietyistä, perustavaa laatua olevista palveluista ja lakien takaamasta oikeudenmukaisuudesta.

KLASSINEN LIBERALISMI JA DEMOKRATIA

Vastoin kriitikoiden väitteitä valtio on yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämätön instituutio. Valtion olemassaoloa tärkeämpi ongelma liberaaleille on kuitenkin valtion tehtävien, oikeuksien ja velvollisuuksien luonne. Liberalismi puolustaa käsitystä, jonka mukaan valtion tehtävänä on estää vilpin, pakon ja väkivallan käyttö ihmisten välisissä vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteissa. Tätä käsitystä kriitikot luonnehtivat yövartija-valtioksi, jolla ei ole sijaa modernissa yhteiskunnassa, koska se ei tunnista valtion uusia välttämättömyyksiä ja mahdollisuuksia.

Liberaalit kysyvät mitä arvokasta ja kunniallista on siinä, että valtio on ottanut tehtäväkseen päättää kuinka paljon t-paitoja saadaan tuoda maahan, tukea muutamien yritysten vientiponnisteluita, määrätä kauppojen aukioloajoista ja sanella mitä urheiluoajelmia on voitava näyttää vapaasti televisiossa. Kun valtio menee mukaan tällaisiin asioihin, syntyy uudenlaisia ja vaikeasti käsiteltäviä ongelmia.

Näistä ensimmäinen huoli on se, että niiden käsittelyprosessi alkaa aikaa myöten etäännyä poliittisesta prosessista. Samalla poliittisten päät-

täjien mahdollisuus ottaa kantaa hallinnossa käsiteltäviin asioihin ja niitä koskeviin ratkaisuehdotuksiin heikkenee. Poliittisista päättäjistä tulee yhä useammassa asiassa sivustakatsojia, joiden keskeisimpänä tehtävänä on vain hallinnollisen prosessin oikeuttaminen. Mitä useammasta asiasta hallinnossa päätetään, sitä vaikeampaa kansalaisten on demokratian heille suomin keinoin valvoa ja ohjata hallinnon toimintaa.

Lisääntyvien tehtävien aiheuttama toinen huoli liittyy niihin tarkoituksiin ja tavoitteisiin, joita valtion halutaan edistävän ja suosivan. Vaatimuksia valtiolle esittävät yleensä hyvin organisoituneet ja etunsa erinomaisesti tuntevat ryhmät. Vaikka nämä ryhmät ovat tunnettuja ja arvostettuja, ne edustavat pääsääntöisesti vain omia jäseniään ja kannattajiaan ja suosivat heitä hyödyttäviä asioita. Ne suosivat ratkaisuja, joista ne itse voivat hyötyä, mutta joista kustannukset jakaantuvat monille. Ne kannattavat asioita, joilla on huomattavaa erityistä merkitystä, mutta hyvin vähän tai ei lainkaan yleistä merkitystä. Vaikka lakeja perusteltaisiin, kuten tapana näyttää yleisesti olevan, vähäosaisten ja puutteessa olevien eduilla, ne voivat silti palvella ryhmiä, joilla olisi itsellään riittävät resurssit edistää asiaansa.

Kolmas huoli on siinä, että laajentuessaan demokratia menettää kykynsä taata oikeudenmukaisuutta ja ennustettavuutta. Jos enemmistö voi ottaa käsiteltäväkseen minkä tahansa asian ja päättää siitä mielensä mukaan, kysymys ei ehkä enää ole demokratiasta, vaan poliittisesta mielivallasta. Samalla demokratia alkaa muistuttaa entisaikain itsevaltioiden hallitsemistapaa, jolla he edistivät lähinnä omia mieltymyksiään. Demokratia, joka rajoittaa vilpin, pakon ja mielivallan todennäköisyyttä, palvelee yhtäläisesti mahdollisimman monia kansalaisia suojelemalla heitä poliittisten päättäjien mieltymyksiltä.

Viimeisin huoli on siinä, että kohdistuessaan toiveensa valtioon ihmiset sulkevat silmänsä muilta mahdollisuuksilta saada ongelmansa ratkaistuksi. He väheksyvät yrityksiä ja välttävät vapaaehtoista kansalaistoimintaa. Tässä lienee yksi syy mm. siihen, miksi oma-aloitteellisuus, vapaaehtoisuus ja yhteisöllisyys heikkenevät ja miksi niin monet harjoittavat yksin erilaisia asioita.

Liberaalit uskovat, että julkisen vallan palauttaminen alkuperäiseen tarkoitukseensa saisi ihmiset palaamaan jälleen politiikkaan. Jos julkinen valta tarttuisi vain yhteiskuntaa laajasti hyödyttä-

viin ongelmiin, se lunastaisi ihmisten kunnioituksen. Se palauttaisi myös ihmisten uskon lakien arvovaltaan.

KLASSINEN LIBERALISMI JA SOSIAALIPOLITIikka

Yksi yleisimmistä väitteistä on, että liberalismi hylkää köyhät, sairaat ja osattomat jättäen heidät selviytymään itseksensä. Todisteena tästä asenteesta kriitikot ovat käyttäneet iskulausetta; jokainen olkoon oman onnensa seppä. He pitävät liberalismia kylmäkiskoisena rahanvallan asianajajana, jolla ei ole hitustakaan sosiaalista omaatuntoa. Se antaa rikkaiden rikastua ja pitää omaisuutensa muista piittaamatta. Kriitikoiden mukaan liberaalit eivät hyväksy tasa-arvoa ja altistavat siksi yhteiskunnan eri väestöryhmien vastakkainasettelulle, levottomuuksille ja heikolle talouskasvulle.

Ovatko kriitikot väitteissään oikeassa? Pitääkö todella paikkansa, että liberalismilla ei ole sydäntä eikä näkemystä köyhyyttä ja osattomuutta koskevissa asioissa? Kriitikot eivät saa tukea käsityksilleen liberalismin klassisilta teoreetikoilta. Adam Smithin mukaan mikään yhteiskunta ei voi olla kukoistava ja onnellinen, jos hyvin suuri osa sen jäsenistä on köyhiä ja kurjia. Malthus jatkaa, että tuhoutukseen rikkauksineen sellainen valtio, joka on voittoisa taloudellisessa kilpailussa, mutta joka pitää palkat alhaisina. Lindsayn näkemyksen mukaan tärkein tehtävä on parantaa kansakunnan enemmistön - työväestön - olo-oluita.

On tuskin väärin sanoa, että liberalismi käynnisti sosiaalipoliittisen ajattelun kohdistamalla huomion vakaviin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Liberaalit eivät hyväksy yhteiskuntaa, jossa vain vahvat menestyvät ja jossa heikoilla ei ole menestymisen mahdollisuutta. Historiallisessa katsannossa liberaaleilla on ollut koko ajan sosiaalinen omatunto päinvastaisista väitteistä huolimatta.

Merkantilismin aikakaudella Adam Smithillä oli aitiopaikka seurata millaisia sosiaalisia ongelmia valtiovalan toimenpiteet synnyttivät ja pitivät yllä. Smithin tavoin liberaalit ovat selittäneet sosiaalipoliittikan kasvavaa tarvetta erityisesti valtiovalan toimilla eikä niinkään markkinoiden olosuhteilla. Tänäpäin tämä käsitys on käännetty pääläelleen syyttämällä markkinoita sosiaalisista ja taloudellisista ongelmista ja vaatimalla valtiota korjaa-

maan niitä.

Liberalismin näkökulmasta on hämmästyttävää kuinka haluttomia modernit sosiaalipoliitikot ovat tarkastelemaan historiallisia tosiasioita. Ongelmien ratkaisemiseksi he suosittelivat keinoja markkinoiden sääntelemiseksi ja rajoittamiseksi näkemättä niiden kielteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia. He sulkevat silmänsä niiltä vaikutuksilta, joita markkinoiden vapauttaminen tuottaa yhteiskunnalle. He näkevät kaikkialla todisteita näkymättömän käden aiheuttamista murheista ja tuhoista, joiden korjaaminen on jätetty heidän tehtäväkseen.

On aiheellista syytä kysyä kuinka rationaalista sosiaalipoliittikan kannattajien, suunnittelijoiden ja käytännön ammattilaisten nurja suhtautuminen liberalismia kohtaan on. Voivatko he olettaa luotavaisin mielin, että heidän suosituksensa johtavat automaattisesti haluttuihin tuloksiin? Ovatko he todella sitä mieltä, että esimerkiksi Ruotsin taloudellinen kasvu, joka alkoi 1800-luvun lopulla ja joka jatkui aina 1970-luvulle saakka, selittyi sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä eikä markkinoiden vapauttamisella valtiollisesta sääntelystä ja ohjauksesta? Millä tekijöillä he selittävät Saksan Liittotasavallan sodan jälkeisen talousihmeen? Kuinka he selittävät entisten sosialistimaiden ongelmat ja Afrikan suunnattoman köyhyiden?

Markkinoilla on kiistatta oma merkityksensä ihmisten hyvinvoinnin edistäjänä ja tässä tarkoituksessa se voi olla huomattavasti suurempi kuin yleisesti otaksutaan. Sosiaalipoliittikan ammattilaiset eivät menetä mitään suostuessaan katsomaan asioita liberalismiin näkökulmasta. Liberalismi antaisi heille mahdollisuuden laajentaa sosiaalipoliittista osaamistaan niille alueille, joilla liberalismiin mukaan on merkitystä ihmisten hyvinvoinnille ja joita ovat esimerkiksi yrittäjyys, sääntely, omistusoikeudet ja kansainvälinen kauppa.

On sosiaalipoliitikkoja, jotka väittävät, että taloudellinen kasvu on heidän harjoittamansa politiikan seuraus. He ovat väärässä, sillä vasta taloudellinen kasvu mahdollisti sosiaalipoliittikan harjoittamisen. Sosiaalipoliittikka on taloudellisen kasvun seuraus eikä sitä voi olla ilman taloudellista kasvua. Siksi on hämmästyttävää huomata, kuinka syvässä sosiaalipoliittikkojen mielissä on taloudellisen kasvun vähättely ja jopa pilkkaaminen.

KLASSINEN LIBERALISMI JA TASA-ARVO

Sosiaalipoliittisesta ajattelusta on lyhyt matka tasa-arvoon, jota kriitikot pitävät yleisesti liberalismin pahimpana kompastuskivenä. Kriitikoiden mukaan liberaalien periaatteiden mukaan toimiva yhteiskunta tuottaa sietämätöntä epätasa-arvoa, joka aiheuttaa levottomuutta ja jopa väkivaltaa yhteiskunnassa. Vain sellainen yhteiskunta, jossa valtio tasoittaa voimakkaasti kansalaisten tuloja ja varallisuutta, voi kasvaa ja kehittyä. Esimerkiksi Suomen menestystä selitetään valtion harjoittamalla tasa-arvopoliitikalla. Onko asia todella näin? Eikö liberalismilla ole kantaa tasa-arvoon?

Liberalismin korostama käsitys tasa-arvosta ja siihen vaikuttavista tekijöistä on erilainen kuin sen kriitikoiden käsitys. Liberalismi korostaa sellaisia poliittis-hallinnollisia käytäntöjä, jotka mahdollistavat tulojen ja varallisuuden synnyttämisen ja kasvattamisen keskeytymättömänä prosessina. Liberaalit ajattelijat muistuttavat, että koko yhteiskunnan kannalta on kahdesta toisiinsa liittyvästä syystä hyödyllisempää rohkaista ihmisiä kasvattamaan tulojaan ja varallisuuttaan kuin keksiä keinoja niiden tasoittamiseksi.

Ensimmäinen syy on se, että tulojen ja varallisuuden tasoittaminen on luonteeltaan kiihtyvä prosessi, jota ei ole kovin helppoa pysäyttää, kun se on käynnistynyt. Toinen syy on, että aikaa myöten ihmiset alkavat laskelmoida kuinka paljon heidän kannattaa ponnistella ja ansaita. Kun yhä useammat ihmiset toimivat näin, valtion on joko vähennettävä menojaan tai kiristettävä tasa-arvopoliitikkaansa. Kummatkin vaihtoehdot ovat valtiolle ja kansalaisille hyvin ongelmallisia.

Ludwig von Misesin mukaan markkinatalouden sallivissa yhteiskunnissa ihmisten tulot ja varallisuus eroavat toisistaan. Hän jatkaa, että tuloerot sallivissa yhteiskunnissa pienituloisten palkat ovat kuitenkin korkeampia kuin mihin pienipalkkaiset yltävät tuloeroja tasoittavissa yhteiskunnissa. Hän ei usko, että tasa-arvopoliitikalla voitaisiin luoda tilanne, jossa erot tuloissa ja varallisuudessa olisi minimoitu ja ihmiset ansaitisivat enemmän kuin epätasa-arvon sallivissa yhteiskunnissa.

Vaikka valtio ei pysty tasoittamaan ihmisten tuloja ja varallisuutta, markkinat saattavat siinä kuitenkin onnistua. James K. Galbraith osoittaa empiirisessä tutkimuksessaan *Created Unequal: The Crisis in American Pay*, että myös poliit-

tisten päättäjien valinnat voivat synnyttää tuloja varallisuuseroja päivittäisistä pyrkimyksistä huolimatta. Hänen mukaansa mitä avoimemmat ja toimivammat markkinat ovat, sitä todennäköisemmin erot ihmisten tuloissa ja varallisuudessa tasoittuvat spontaanisti. Suomessa hyväosaiset voivat vahvistaa Galbraithin näkemykset, sillä pääomatuloja verotetaan vähemmän kuin palkkatuloja, verotuksen progressio ulottuu varsinkin alas tuloluokissa ja tuloloukut ovat monille ankaraa arkea.

Poliittisessa ja tieteellisessä keskustelussa on helppoa keksiä uusia ja erilaisia argumentteja tulojen ja varallisuuden tasoittamisen oikeuttamiseksi. Huomattavasti vaikeampaa on väitteiden esittäjien osoittaa se, missä tasa-arvon ja epätasa-arvon välinen raja kulkee tai mihin se pitäisi kiistattomasti tai loogisesti sijoittaa. Tieteellisin keinoin tätä rajaa voidaan tuskin määrittää. Rajoista on siis päätettävä poliittisella harkinnalla, valinta, joka sisältää väistämättä poliittisen mielivallan mahdollisuuden.

Yleinen mielipide, johon niin usein asiassa vedotaan, on myös hyvin ongelmallinen. Ludwig von Mises on useasti korostanut, että tulojaan ja varallisuuttaan arvioidessaan ihmiset katsovat yleensä ylöspäin, eivät suinkaan alaspäin. Tämä tarkoittaa, että useimmat meistä katsovat olevansa jatkuvasti epätasa-arvoisessa asemassa suhteessa muihin. Kun tätä mielipidettä seurataan poliittisessa päätöksenteossa, lähestytään ajan myötä tilannetta, jossa kaikissa tuloluokissa olevat ihmiset maksavat yhä enemmän veroja tasa-arvon nimessä.

Liberaalit eivät usko väitteisiin, joiden mukaan erot tuloissa ja varallisuudessa johtaisivat kriitikoiden ennakoimiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Syy tähän käsitykseen on se, että yhteiskunnassa, jossa valtio ei tasoita kansalaisten tuloja ja varallisuutta, kansalaisten tulotaso on eroista huolimatta korkeampi kuin tasa-arvoa edistävässä yhteiskunnassa. Poliittiset vaihtoehdot ovat siis joko paremmat palkat ilman tasa-arvoa tai pienet palkat tasa-arvon kanssa.

Valtion harjoittama tasa-arvopoliitikka on luonut maahan todella kummallisen tilanteen. Kansalaisilta on otettava yhä enemmän veroja, jotta heitä voidaan auttaa. Jos tavoitteena on, että valtio auttaa kansalaisia antamalla heille rahaa, valtio voisi verottaa heitä nykyistä vähemmän. Tämä lisäisi ihmisten oikeutta päättää omasta elämästään, johon voi sisältyä muitakin mahdollisuuksia

kuin vain julkisen vallan tuottamat hyödyt. Lisäksi se vähentäisi luovan verosuunnittelun tarvetta lisäämällä julkisen vallan verotuloja.

KLASSINEN LIBERALISMI JA KOVAT MARKKINAT

Kriitikoiden mukaan liberaali yhteiskunta on markkinoita ja rahaa palvovana luonteeltaan kova, kylmä ja kyyninen. Se ei välitä henkisistä arvoista, inhimillisyydestä ja ihmisten välisestä levollisesta vuorovaikutuksesta. Se muuttaa ihmisten väliset suhteet yksilotteisiksi ja taloudelliseen hyötyyn perustuviksi. Se haluaa kaupallistaa kaiken ja mitata kaikkia asioita rahassa.

Kriitikoiden käsitys liberalismista on kaukana todellisuudesta. Esikapitalistisen kauden ihmisten elämä vastaa parhaiten kriitikoiden kuvausta liberaalista yhteiskunnasta. Tuolloin ihmisten suurella enemmistöllä ei ollut oikeuksia eikä mahdollisuutta omiin valintoihin. Heidän oli toteltava vallanpitäjien toiveita, mielihaluja ja oikkuja. Jos heitä rangaistiin, he eivät voineet saattaa kohtaloon riippumattomien tuomioistuinten käsiteltäväksi. Ihmisten elämä voimakkaasti tasa-arvoa edistävissä sosialistimaissa tuskin poikkesi kovinkaan olennaisesti esikapitalistisen kauden ihmisten elämästä.

Liberalismin ansiota on, että ihmisillä on tänään myös oikeuksia velvollisuuksien lisäksi ja että valtio ei voi puuttua mielivaltaisesti heidän valintoihinsa. Nämä oikeudet, jotka tekevät heistä täysivaltaisia kansalaisia ja suojelevat heitä valtiota vastaan, ovat osoittautuneet ajan riennossa hyödyllisemmiksi ihmisille kuin hyvää tarkoittavien valtioiden katteettomat lupaukset sosiaalisista oikeuksista. Liberalismi on korostanut johdonmukaisesti erilaisuuden arvostusta, suvaitsevaisuutta ja keskinäistä kunnioitusta ihmisten välisissä suhteissa.

On lähes mahdotonta löytää toista teoreettis-filosofista ajattelutapaa, joka olisi tehnyt yhtä paljon ihmisten suuren enemmistön hyväksi kuin liberalismi. Liberalismin kilpailijat ovat omaksuneet siltä monia poliittisia tavoitteita ja yhteiskunnallisia ihanteita, mutta ne eivät ole kyenneet esittämään keinovalikoimaa, joka olisi ylivoimainen liberalismin keinoin verrattuna. Molemista syistä kriitikoiden on poliittisesti järkevää käyttää luovuutta liberalismin kritisoimiseksi.

Kriitikot moittivat liberalismia kaupallisuudesta,

jota he luonnehtivat turhuuden tavoitteluksi, ove-luudeksi ja jopa riistoksi. He eivät ota huomioon, että ihmiset tarvitsevat jatkuvasti apua ja tukea toisiltaan. Jos taloudellista vaihtoa ei olisi, ihmisten pitäisi joko tehdä kaikki itse tai suostutella muut auttamaan heitä vapaaehtoisesti. Näissä oloissa ihmiset eivät voisi todellakaan tehdä paljon toistensa hyväksi ja heidän keskinäiset suhteensa muuttuisivat nopeasti koviksi, kylmiksi ja kyynisiksi. Markkinatalouden sallivassa yhteiskunnassa ihmiset tuottavat vapaaehtoisesti tuotteita ja palveluita, joiden he olettavat hyödyttävän muita ihmisiä ja joiden ostaminen on vastaavasti vapaaehtoista.

Taloudellisen vaihdannan toista ulottuvuutta, tavaran ostamista on luonnehdittu monin eri tavoin, pääsääntöisesti kriittisesti ja piikittelevästi. Liberalismi olettaa, että ihmiset hankkivat erilaisia hyödykkeitä, koska ne auttavat heitä niissä askareissa ja pyrkimyksissä, joita he pitävät itselleen tärkeinä. Hyödykkeet ovat siis luonteeltaan keinoja, joilla ihmiset edistävät tavoitteitaan. Liberaalit varovat arvostelemasta ihmisten hankintoja, koska he eivät ole perillä niistä tavoitteista ja tarkoituksista, jotka selittävät ihmisten erilaisia valintoja.

Kriitikot moittivat taloudellista vaihdantaa ahneudesta ja voiton tavoittelusta. On tietenkin totta, että ihmisillä on monia erilaisia motiiveja tehdä asioita, mutta ne eivät muuta miksiään taloudellisen vaihdan ydintä, joka on seuraava: Myyjä arvostaa tuotteesta saamaansa hintaa enemmän kuin tuotetta ja ostaja arvostaa tuotetta enemmän kuin siitä vaadittua rahasummaa. Vaihdanta on siis perusluonteeltaan molempia osapuolia hyödyttävä valinta. Miksi ihmisen pitäisi jättää ostamatta kirja, josta hän pitää ja josta hän katsoo olevan itselleen hyötyä, vaikka hän on hyvin perillä myyjän ahneudesta? Liberaalissa ajattelussa markkinatalous on keskinäisen hyödyn mahdollistava instituutio.

Kriitikoiden mielestä yhteisöllisyydelle ei ole sijaa liberaalissa yhteiskunnassa. Liberaalissa yhteiskunnassa jokainen ihminen ajaa vain omia etujaan ja toimii yksilöllisesti. Liberaalit eivät jaa tätä käsitystä, sillä he ovat aina tienneet, että ihmiset voivat yksilöityä terveesti vain suhteessa toinen toisiinsa. Individualismi ei ole prosessi, jossa ihmiset käpertyvät itseensä ja unohtavat muut. Markkinatalous on yhteistyön ja yhteisöllisyyden areena muiden elämänalueiden tapaan. Menestyäkseen markkinoilla ihmisillä ei ole varaa

rikkoa lupauksiaan, ei aiheuttaa epäluottamusta eikä kieltäytyä auttamasta muita.

Individualismilla liberaalit tarkoittavat ensiksi sitä, että jokainen ihminen on muita paremmin perillä siitä, mikä on hänelle tärkeää, välttämättömyyttä ja edullista. Toiseksi he tarkoittavat individualismilla sitä, että ihminen voi parhaiten edistää haluamiaan tavoitteita ja pyrkimyksiä suostumalla yhteistyöhön muiden kanssa. Kriitikot näkevät individualismissa sen ensimmäisen ulottuvuuden, tahdon ja tavoitteen muodostuksen, mutta unohtavat sen toisen ulottuvuuden, yhteistyön ja yhteisöllisyyden tavoitteiden toteuttamisen keinoina.

KLASSINEN LIBERALISMI JA JULKISEN HALLINNON VIIMEISIMMÄT KIUSAUKSET

Tilaja-tuottajamalli, kilpailuttaminen, tehokkuuden vaatimus ja suoritusten mittaaminen ovat julkisen hallinnon viimeisimpiä vitsauksia, joista syytetään erityisesti liberalismia. Julkisessa hallinnossa monet ovat vakuuttuneita siitä, että he kärsivät näistä asioista liberalismista vuoksi. Väitetään on vaikea hyväksyä, koska näitä asioita edistäviä ihmisiä ei voi pitää liberaaleina, vaan perinteisen hyvinvointivaltion kannattajina. Mistä tässä ongelmassa on sitten kysymys?

Ludwig von Mises, yksi 1900-luvun suorasekäisimmistä ja taipumattomimmista klassisista liberaaleista, kirjoittaa, että julkisen hallinnon johtamisen ja kehittämisen ongelmat eroavat yritysten johtamisesta ja kehittamisestä kuin yö ja päivä ja että juuri siksi esimerkiksi julkisen hallinnon tehokkuus on eri asia kuin yritysten tehokkuus. Mises jatkaa, että verohallintoa ei voida johtaa ja kehittää autokaupan opein kuten ei tehdastakaan voida johtaa ja kehittää poliisihallinnon opein. Keskeisin syy tähän on Misesin mukaan se, että yritysten tavoitteena on toimia markkinoilla menestyksellisesti ja tuottaa voittoa tulevan toimintansa mahdollistamiseksi, kun taas julkinen hallinto palvelee kokonaan muita tarkoituksia ja rahoittaa tulevan toimintansa muilla käytännöillä.

Misesille julkista hallintoa on hoidettava julkisen hallinnon logiikalla ja opein ja yrityksiä on hoidettava liiketaloustieteellisellä logiikalla ja opein. Mises havainnollistaa ajatteluaan seuraavalla esimerkillä. Poliisipäällikkö, joka määrää 30 poliisia suojelemaan sähkölaitosta ilkvallalta,

ei tarvitse tehokkuuden asiantuntijaa kertomaan, että hän toimisi taloudellisemmin määräämällä vain 20 poliisia tehtävään. Tämä johtuu siitä, että päätöstä tehdessään poliisipäällikön on mietittävä ovatko hänen valitsemansa toimenpiteet oikein mitoitettuja suhteessa riskeihin ja uhkiin.

Kysymykseen vastatessaan hänen on otettava samalla myös kantaa poliisimiesten moraalisiin, työntekijöiden turvallisuuteen, alueen yritysten tuotannon varmistamiseen ja kuntalaisten terveyteen. Nämä ovat ongelmia, joita ei voida arvioida taloudellisen laskennan termein samalla tavoin kuin yritykset arvioivat tuotantofunktiotensa vaihtoehtojen edullisuutta.

Mises muistuttaa edelleen, että julkisten tehtävien hoitamista ei voida rinnastaa suoraviivaisesti yksityisen sektorin tehtäviin. Esimerkiksi verohallinnon tehtävänä on toimia lakien ja asetusten mukaan ja pidettävä huoli siitä, että kansalaisia kohdellaan oikein ja että päätökset tehdään moitteettomassa prosessissa. Tällaisissa tehtävissä tehokkuutta asianmukaisempi kriteeri on toiminnan laatu, jota mm. virheettömyys, lainmukaisuus ja olennaisten asioiden ottaminen huomioon kuvaavat. Misesin mielestä tehokkuuden mittajilla ja muilla yrityshallinnossa käytetyillä menetelmillä ei ole näissä olosuhteissa mainittavaa etua.

Misesin mukaan julkisen hallinnon toimintaa ei voi eikä pidä verrata yrityksiin eikä sen taloutta voida asiallisesti arvioida voitoilla ja tappioilla. Poliitikot ja virkamiehet eivät ole tehtävissään yrittäjiä. Heidän tehtäviensä luonne ja laatu eivät vastaa yritysjohtajien tehtäviä ja luonetta. Kun julkista hallintoa kehitetään yrityshallinnon opein ymmärtämättä julkisen hallinnon erityisluonetta, synnytetään ongelmia, jotka vaikeuttavat julkisen vallan mahdollisuuksia suoriutua tehtävistään ja jotka synnyttävät sitä kohtaan tarpeetonta kritiikkiä.

KLASSINEN LIBERALISMI JA TALOUDEN YLIVALTA

Liberalismia syytetään siitä, että se näkee kaikkia asiat vain yksiväristen silmälasien läpi. Se muuttaa kaikki taloudelliseksi ja kaupalliseksi. Kaikilla asioilla on oltava hintalappu ja kaiken on oltava kaupan. Liberalismi haluaa alistaa kaikki asiat talouden ylivalle. Tällaisille väitteille on kuitenkin vaikea löytää perusteita liberalismista.

Mises ei, kuten eivät muutkaan liberaalit, ole sokea sille tosiasialle, että julkinen valta on ajan saatossa ottanut itselleen tehtäviä, joita ei voida pitää aitoina julkisina tehtävinä ja joista yritykset suoriutuisivat julkista valtaa paremmin. Koska julkisen vallan ammattilaiset eivät halua luopua näistä tehtävistä, he omaksuvat yritysmaailmasta ideoita tehostaakseen niiden hoitamista ja pitääkseen ne omassa vallassaan.

Liberalismin sijasta sen kriitikot ovat olleet talouden ylivallan asialla. Eduskunta, joka haluaa ohjata yhteiskunnan kehitystä ja puuttua sen epäkohtiin, edellyttää asioiden tarkastelua taloudellisin termein. Poliittiset päättäjät haluavat nähdä kuinka heidän toimenpiteensä vaikuttavat ja mihin suuntaan asiat kehittyvät. Heille suosituin keino auttaa ihmisiä on antaa heille rahaa.

He puhuvat asioista sellaisin termein kuin yhteiskunnan kokonaiskustannus ja kokonaisuhyöty ja nämä ovat heille puhtaasti taloudellisia termejä. Ne eivät voi olla filosofisia, kulttuurillisia eivätkä sosiaalisia termejä, koska niiden avulla toimintaa ei voida ohjata eikä arvioida toiminnan vaikutuksia. Nämä alueet ovat poliittisen päätöksentekijän ajattelussa alisteisia taloudelle ja taloudellisista lainalaisuuksista johdettuja. Asioita on siksi voitava mitata rahassa julkisten toimenpiteiden oikeuttamiseksi ja niiden vaikutusten seuraamiseksi. Tällaista ajattelua liberaalit ovat pitäneet tieteellisenä taikauksena seuraavista syistä.

Ensimmäinen syy on se, että isoja kokonaisuuksia kuvaavat termit ja käsitteet ovat hyvin ongelmallisia monessa mielessä. Ne kätevästi enemmän kuin paljastavat eivätkä ne kerro mitään siitä, kuinka kansalaiset saattavat reagoida niihin. Toiseksi liberaalit eivät näe mitään tarvetta tällaiselle lähestymistavalle, koska he suhtautuvat kriittisesti yhteiskunnan keskitettyyn ohjaukseen ja koska lakien tehtävänä on toimia oikeudenmukaisuuden instituutiona eikä pelkäänsä talouden asianmiehenä.

Liberaalit eivät ole koskaan vaatineet, että kaikki elämänalueet pitäisi saattaa markkinoille taloudellisen laskennan kohteeksi. He pitävät luonnollisena sitä, että ihmiset auttavat toisiaan vapaaehtoisesti ja pyyteettömästi. Kriitikoilta on unohtunut, että nämä ominaisuudet ovat olleet erityisen tunnusomaisia juuri liberaaleina piteille yhteiskunnille, mutta eivät muille yhteiskunnille. Kansalaisyhteiskunta, jossa on sijaa osuustoiminnalle, uusille kirkkokunnille, yhdistyk-

sille, järjestöille ja myös markkinoille, on enemmän liberalismiin kuin minkään muun vastaavan ajattelutavan tuote. Liberaalien ajattelussa näillä asioilla on yhtäläinen arvo ja merkitys.

LIBERALISMI JA YHTEISÖLLISYYS

Yleisesti esitetyn väitteen mukaan yhteisöllisyydellä ei ole sijaa liberalismissa, joka suosii vain omaa etuaan ajavia ihmisiä ja on nostanut heidät yhteiskunnalliseksi ihanteikseen. Kriitikoille tällainen individualismi on haitallinen ja jopa vaarallinen oppi, koska se tekee yhteiskunnasta muista piittaamattomien yksilöiden temmellyskentän. Individualismi heikentää yhteisöllisyyttä ja jäytää yhteiskunnan tervettä kehitystä.

Kriitikoiden käsitys liberalismiin puolustamasta individualismista on kovasti puutteellinen. Se on myös epärealistinen, jos siihen ei sisälly huolellista analyysia vallasta, sen tavoittelusta ja siitä kiinnipitämisestä. On helppoa puhua individualismista ja esittää sitä koskevia väitteitä täsmenämättä käsitteen merkitystä ja antaa jokaisen ymmärtää se omalla tavallaan, omien mahdollisuuksiensa, tuntojensa ja pelkojensa sävyttämänä.

Liberalistisessa katsannossa individualismi tarkoittaa kahta asiaa, jotka ovat yksilö ja yhteistoiminta ja joista kriitikot ovat tunnustaneet vain ensimmäisen, mutta eivät toista. Liberaalit olettavat, että jokainen ihminen, myös heikoin ja osattomin, tuntee muita paremmin omat halunsa, tarpeensa, pyrkimyksensä ja unelmansa. Ihmiset eroavat toisistaan ominaisuuksiltaan, taipumuksiltaan ja pyrkimyksiltään kehittää ja vahvistaa niitä. He arvostavat erilaisia asioita ja samoja asioita eri tavalla. He tekevät erilaisia tulkintoja kokemuksistaan ja koettelemuksistaan. He kasvavat ja kehittyvät eri tahtia.

Näin ymmärrettynä individualismissa on vaikeaa nähdä mitään vaarallista, kielteistä ja torjuttavaa. Ihmisten on luonnollista miettiä ja kehittää erilaisia asioita, ennakoita ja varautua tuleviin tapahtumiin. Liberaalien mielestä todellinen ongelma syntyy vasta silloin, kun ulkopuoliset toimijat ja voimat alkavat ohjailta ja pakottaa ihmisiä luopumaan omista suunnitelmistaan kollektiivisten tavoitteiden edistämiseksi.

Kriitikot moittivat liberalismia siitä, että se puolustaa käsitystä, jonka mukaan ihmiset olisivat kaiken tietäviä ja erehtymättömiä. Tällaista tul-

kintaa liberalismien klassinen traditio ei hyväksy, mutta sitä kannatetaan modernissa neoklassisessa taloustieteessä. Esimerkiksi Adam Smith oli sitä mieltä, että ihmiset tulkitsevat etujaan väärin ja erehtyvät monissa asioissa. Muistettakoon, että liberaalit olettavat ihmiset tiedoiltaan rajallisiksi, ominaisuuksiltaan vajavaisiksi ja taipumuksiltaan puutteellisiksi ja että on hyvin ongelmallista antaa tällaisille ihmisille valtaa päättää toisten ihmisten asioista.

Individualismin toinen ulottuvuus - yhteistyö - liittyy ihmisiin toisiinsa ja muuttaa heidän moninaiset suhteensa yhteiskunnaksi. Yhteiskunta edustaa ihmisten yhteistyön erilaisia jatkuvasti kehittyviä kudoksia, sävyjä ja muotoja. Voidakseen tyydyttää tarpeensa ja toteuttaa unelmansa ihmisten on suostuttava yhteistyöhön toisten ihmisten kanssa. Ihmisillä on hyvin vähän tai tuskin lainkaan sellaisia asioita, jotka he voivat toteuttaa yksin omin voimin, ilman muiden apua ja tukea.

Liberalistisessa katsannossa ihmiset voivat kehittyä yksilöinä vain suostumalla yhteistyöhön monien erilaisten ihmisten ja ryhmien kanssa. Ihmiset voivat yksilöityä vain suhteessa toisiinsa. Liberaalit kavahtavat ajatusta ihmisestä, joka yksilöityy vain itseensä ja sulkee muut ulkopuolelleen. Tällaisia ihmisiä, jotka eivät välitä kanssaihmistensä hengestä ja omaisuudesta, näyttäisi kuitenkin ilmaantuneen yhteiskuntaamme. Heitä kiinnostavat enemmän heidän omat pyrkimyksensä kuin halu auttaa muita ja tehdä yhteistyötä toisten kanssa.

Liberalismin kritiikot näkevät asian toisin, sillä heille yhteiskunta on itsessään yhteisöllisyyden työssija. Se on heille kuin koti, isä ja äiti, siskot ja veljet. Tällainen yhteiskunta on totaalinen yhteisö, jossa ihmiset kohtelevat toisiaan naapureina ja korvaavat solidaarisuuden ja altruismin muilla yhteistoiminnallisilla säännöillä, se on myös erittäin haavoittuva ja taloudelliselta kantokyvyltään heikko. Sen sisäiset käytännöt eivät kannusta mainittavasti ihmisiä kehittämään ja kokeilemaan niiden kanssa ristiriidassa olevia ajatuksia. Kun ihmiset kuuntelevat poliittisten päättäjien suosituksia, he jättävät toteuttamatta mielessään olevat varoitukset.

Liberaalit ovat hyvin perillä siitä, että pienet yhteisöt voivat olla paitsi innostavia ja kannustavia, myös ahdistavia, alistavia ja sortavia. Siksi he korostavat yhteisöjen välistä kilpailua ja ihmisten oikeutta valita mieleisensä yhteisöt

mahdollisimman vaivattomasti. Kilpailu ihmisten vapaaehtoisesta suosiosta kannustaa yhteisöjä palvelemaan ja uudistumaan. Tämä koskee luonnollisesti myös yrityksiä, jotka ilman kilpailua voisivat omaksua käytäntöjä, jotka eivät välttämättä palvele asiakkaita ja henkilökuntaa.

LIBERALISMI JA DUALISTINEN AJATTELU

Liberalismi on kärsinyt dualismiksi kutsutusta ajattelun logiikasta, jota sen kritiikot soveltavat mielellään. Dualismin ideana on se, että ihminen ottaa vain kaksi tekijää, joista hän valitsee toisen ja kumoaa sillä toisen tekijän. Tällaisia hyvin yleisiä dualismeja ovat esimerkiksi julkinen ja yksityinen tuotanto, demokratia ja tehokkuus, taloudellinen liberalismi ja sosiaalisuus, individualismi ja yhteisöllisyys jne.

Liberaalit ajattelijat ovat yrittäneet välttää dualistisuutta, vaikka he eivät ole siinä tietenkään aina täysin onnistuneet. He eivät ole vedonneet markkinoihin julkisen vallan vähättelemiseksi, koska he ovat yrittäneet ymmärtää markkinoiden ja julkisen vallan välistä vuorovaikutusta ja siitä syntyviä mahdollisuuksia ja ongelmia. Puheet markkinoiden erinomaisuudesta ja ylivoimalla hyödyllisyydestä ovat liberalismien kritiikoiden keksintöä.

Liberaalit eivät puhu pelkästään tehokkuudesta, vaan he yrittävät ymmärtää myös sitä problematiikkaa, jolla ihmiset reagoivat uusiin tilanteisiin, oivaltavat uusia asioita ja saattavat ne muiden ihmisten hyödynnettäviksi. On siis väärin väittää liberalismien vaativan ihmisiä jatkuvasti ponnistelemaan ja raatamaan. Yhtä väärin on väittää, että liberalismi vaatisi ihmisiä antamaan kaikkensa talouden alttarille. Liberaaleille taloudelliset vaatimukset ja tarpeet ovat ihmisille vain yksi osatekijä, eikä kaikille heistä edes välttämättömin tai huomattavin osa. Liberalismi on tuskin koskaan tehnyt ihmisyydestä niin yksilolotteista kuin sen kilpailijat.

Karl Marx sortui dualismiin puhumalla kapitalistien ja proletariin välisestä sovittamattomasta jännitteestä, jonka hän halusi ratkaista antamalla kaiken vallan työläisille. Toisin kuin Marx ja hänen moninaiset seuraajansa liberaalit eivät ole esimerkiksi koskaan vaatineet työntekijöiden alistamista työnantajan yksipuolisen vallan alle. Muistettakoon kuitenkin Adam Smithin varoitus: Siellä, missä kaksi tai useampi yrittäjä tapaa toisensa, he alkavat yleensä vehkeillä yleistä

etua vastaan.

On monia, jotka asettavat kaupallisuuden ja julkisen rahoituksen toistensa vastakohtiksi. Heille on ongelmallista ja jopa nöyryyttävää kaupata tuotoksiaan ostettavaksi, mutta verovaroin tapahtuvaa tukemista he pitävät hyväksyttävänä. Liberaalit ovat sen sijaan yrittäneet ymmärtää ja eritellä niitä tilanteita, joissa vapaaehtoinen ostaminen ja myyminen (kaupallisuus) olisi hyödyllisempi kuin julkinen auttaminen ja päinvastoin.

Usein kuulee sanottavan, että suomalainen hyvinvointivaltio eroaa angloamerikkalaisesta mallista. Edelliseen kuuluu huolenpito kaikista, mutta jälkimmäisessä ihmisten on selviydyttävä ongelmistaan itse omin voimin. Meillä politiikka on isäntä ja markkinat renki, muualla markkinat ovat isäntä ja politiikka renki. Tällaiset dualismit ovat luonteeltaan niin pelkistäviä, että ne eivät paljasta kummankaan järjestelmän olennaisia piirteitä. Ne palvelevat väittelyn tarkoituspäätä, eivät aitoa dialogia.

LOPUKSI

Edellä suoritetun tarkastelun tavoitteena on ollut eritellä liberalismista, erityisesti sen klassisesta versiosta, esitettyjä väitteitä ja yleistyksiä. Näitä väitteitä ja yleistyksiä ovat esittäneet liberalismin kriittisesti suhtautuvat ihmiset yhteiskuntaelämän eri aloilla. Heidän väitteittensä ja yleistyksiensä ongelma on siinä, he ovat tulkinneet ja määritelleet liberalismia lähes pääsääntöisesti oman käsityksensä ja tietämyksensä perusteella. On harvinaista tavata kriitikko, joka olisi perillä liberalismin tutkimusperinteestä, metodologisista oivalluksista ja liberalismista oikeasti johdetuilla poliittis-hallinnollisilla käytännöillä. Siksi on hyödyllistä tuoda liberalismin kritiikin rinnalle ja vastapainoksi se, mitä liberaalit ovat eri asioista sanoneet ja väittäneet.

Koska liberalismia koskeva kritiikin alue on yllättävä laaja, kaikkia siihen kuuluvia argumentteja ja väitteitä ei ole voitu ottaa tässä tarkasteltavaksi. On ollut pakko keskittyä sellaiseen kritiikkiin, joka on kaikkein yleisin ja johon useimmiten vedotaan ja sulkea muu osa kritiikistä tarkastelun ulkopuolelle. Valintojen tekeminen ei ole ollut kaikissa tapauksissa helppoa. Olisi kuitenkin toivottavaa, että tehdyt valinnat osuisivat yhteiskuntapolitiikan käytäntöjen ja niitä koskevan tutkimuksen keskeisille alueille.

KESKEISIÄ LÄHTEITÄ

- R. Harisalo & E. Miettinen, Vastuuyhteiskunnan peruslait: Tutkimusmatka ihmisen yhteiskuntaan. Tampere University Press (Tampere 1995).
- R. Harisalo & E. Miettinen, Klassinen liberalismi. Tampere University Press (Vammala 1997).
- R. Harisalo & E. Miettinen, Globalisaatio - avoin vai suljettu maailma. Art House (Helsinki 2000).
- R. Harisalo, Liberalismi: Eilisen jäännös vai huomisen mahdollisuus. Tieteessä tapahtuu -lehti 1/2000.
- R. Harisalo & E. Miettinen (toim.), Epäsuosittuja ajatuksia yhteiskuntapolitiikasta. Tampereen yliopisto, Hallintotieteen laitos 2000.
- R. Harisalo, Hyvinvointivaltion kehitystrendit julkaisussa Etelä-Karjala, mahdollisuuksien maakunta. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Hallinnon julkaisuja 104. Lappeenranta 2001.
- R. Harisalo, Julkinen vai yksityinen. Erikoislääkäri 6/2001.
- R. Harisalo, Vahva vai heikko valtio: Hyvinvointivaltion kehitystrendit. Holhousta vai heitteillejätettyä? julkaisussa Kansalaisten, yritysten ja hyvinvointivaltion vastuunjako Suomessa 25 vuoden kuluttua. EVA-päivien seminaarijulkaisu 27.11.2001.
- R. Harisalo, Valtio tienhaarassa - uusi suunta tarpeen. Kaleva 13.12.2001.
- R. Harisalo, Kilpailu - kilpailuprosessi: Teoreettinen pohdinta julkaisussa Kilpailu liikenteessä - markkinavoimat liikennejärjestelmän palveluksessa Teknilliset Akatemit ry:n seminaarijulkaisu 13.6.2002.
- R. Harisalo, Julkisen hallinnon trendit. Bioanalytiikka -lehti 1/2003
- R. Harisalo & E. Miettinen, Hyvinvointivaltio: Houkutteleva lupaus vai karvas pettymys. Tampere University Press (Vammala 2004).
- R. Harisalo, Riskit yhteiskunnassa ja markkinoilla: Itävaltalaisen teorian näkökulma teoksessa Riskit ja riskien hallinta toim. H. Kuusela & R. Ollikainen. Tampere University Press (Tampere 2005).